

In memoriam Jaume Torras Elias (1943-2024)

*per Rosa Ros Massana**

Universitat de Girona

El passat 18 de juliol va morir Jaume Torras Elias, historiador brillant, professor admirat i respectat, referent de les diferents generacions d'historiadors i economistes que van tenir el privilegi de comptar amb el seu mestratge. Ell, un home discret a qui mai li va agradar el protagonisme, no s'hauria sentit còmode amb aquests qualificatius, però ben segur que els comparteixen els qui van ser els seus col·legues, companys o deixebles.

Nascut a Barcelona en una família menestral del Clot, on els seus pares tenien una fleca, va estudiar Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, on es va llicenciar el 1966. Va continuar la seva formació, de 1966 a 1968, a l'Institut d'Histoire Économique et Sociale de la Sorbona, a París, gràcies a una beca del govern francès. Allà va assistir a les classes de Pierre Vilar, que no només van influir profundament en la seva trajectòria investigadora posterior, sinó que també van contribuir a formar-lo com l'acadèmic rigorós, precís i generós que va ser sempre. Com ell mateix explicava recentment, «els anys a París m'havien ensenyat quin havia de ser l'ambient d'un acadèmic: s'ha d'estudiar, s'ha de compartir la feina i s'ha de discutir civilitzadament amb els companys».¹ De retorn a Espanya, va ensenyar a la Universitat de València, on va ser professor ajudant (1968-1970). El 1970, Jordi Nadal el va reclutar, junt amb Ramon Garrabou i Jordi Maluquer de Motes, per incorporar-se a l'acabada de crear Universitat Autònoma de Barcelona, de la qual va formar part, primer com a professor adjunt i després com a catedràtic, fins al 1992, amb un parèntesi de dos anys a la Universitat de Saragossa (1980-1982). El 1992 es va incorporar a la Universitat Pompeu Fabra, cridat per Josep Fontana, amb qui l'unia una estreta relació d'amistat, admiració i agraïment des que Fontana va donar feina a un Jaume Torras acabat de llicenciar en la traducció de l'*Enciclopèdia Larousse* a l'Editorial Planeta. Torras també va ser investigador visitant al Max Plank Institut a Göttingen (1986), a la London School of Economics (1997) i a les universitats de Cornell (1992)

* Rosa Rosa Massana, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-4072-7963>.

1. Entrevista a *Mestall* 50, 2021, 44-49, cit. 49: <https://www.ddgi.cat/historiarural/mestall/mestall50.pdf>.

i Durham (2000). Durant tota la seva vida acadèmica, que només es va interrompre breument a inicis dels anys setanta, quan treballà com a traductor de l'ONU a Ginebra i Nova York, Jaume Torras va estar vinculat a *Recerques*. Va formar part del seu consell de redacció des dels inicis i, com altres membres de la seva generació, va dedicar-hi esforços, en condicions precàries i sense gairebé reconeixement per a la seva carrera acadèmica, en defensa de la cultura del país.

És difícil d'exagerar el llegat intel·lectual de Jaume Torras. A l'inici de la seva vida acadèmica, la seva recerca es va centrar en les revoltes pageses antiliberals del primer terç del segle XIX, tema al qual va dedicar la tesi doctoral (1971), parcialment publicada en forma d'articles i, sobretot, al llibre *Liberalismo y rebeldía campesina, 1820-1823* (1976). En aquesta obra, que va influir enormement en l'enfocament dels estudis sobre els moviments populars a Catalunya i a Espanya, Torras analitzava les motivacions del malcontent pagès durant la revolució liberal entrellaçant de manera modèlica els canvis en les condicions materials de vida, l'impacte de les transformacions polítiques i institucionals i els processos ideològics i culturals amb què les classes subalternes rurals interpretaven el món que els havia tocat viure.

Als anys setanta va encetar, gairebé en paral·lel, dues noves línies d'investigació. La primera, sobre la crisi de la renda feudal a finals de l'Antic Règim, en col·laboració amb Montserrat Caminal, Esteban Canales i Àngels Solà;² la segona, sobre l'especialització vitícola de l'economia catalana del segle XVIII, esperonada pel comerç atlàntic, i sobre la posterior crisi de la mal venda dels vins i aiguardents amb la ruptura del model de relacions exteriors de l'economia catalana en el primer terç del segle XIX.³ Ambdós temes enllaçaven amb alguns dels interrogants plantejats per la recerca anterior sobre la rebel·lia pagesa. La crisi vitícola fou, en algunes comarques, un element clau del rerefons econòmic que incidia en el descontent de les classes populars rurals. La crisi de l'ingrés senyorial, resultat tant de la capacitat de xuclar renda per part dels diferents esglaons de l'escala d'administradors i arrendataris de drets senyorials com de la resistència popular al pagament d'aquests drets, mostrava, d'una banda, un dels mecanismes d'enlairament d'aquells «nous rics» que sovint foren objecte de les iras dels pagesos «realistes»; de l'altra, reforçava l'argument que la participació pagesa en els moviments contrarevolucionaris no s'ha d'entendre com l'acceptació de les relacions socials de l'Antic Règim per part d'unes masses fàcilment manipulables pel clergat.

2. Montserrat CAMINAL, Esteban CANALES, Àngels SOLÀ i Jaume TORRAS, «Moviment de l'ingrés senyorial a Catalunya (1770-1835). Els arrendaments de la casa de Medinaceli», *Recerques* 8, 1978, 51-72. Aquest i altres articles de Jaume Torras sobre el món rural dels segles XVIII i XIX han estat aplegats i reeditats recentment en el llibre *Canvis i conflictes en el món rural català (segles XVIII-XIX)*. *Onze estudis d'història econòmica i social*, Girona, Documenta Universitaria/Associació d'Història Rural, 2021: <https://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/20213>.

3. Sobre l'especialització vitícola, Torras va publicar diferents estudis que seria massa llarg citar aquí. Aborda aquesta especialització en el context del comerç europeu a «Productes vitícoles i integració mercantil a Europa, ss. XVI-XVIII. Una panoràmica», *Estudis d'història econòmica* 14, 1996, 23-33. Sobre la crisi vitícola, «Aguardiente y crisis rural. Sobre la coyuntura vitícola, 1793-1832», *Investigaciones económicas* 1, 1976, 45-67.

El treball de Jaume Torras sobre el procés d'especialització vitícola aprofundia en algunes de les idees centrals de Pierre Vilar sobre l'embranchida del segle XVIII català i els processos de mercantilització de l'agricultura que hi estigueren associats. Però Torras va anar més enllà, perquè va incorporar les manufactures a aquest esquema interpretatiu, explicant, d'una banda, la complexa interacció entre l'especialització vitícola i la manufacturera⁴ i, de l'altra, analitzant els canvis que tingueren lloc en la draperia catalana de l'època moderna, sobretot del segle XVIII. Ho va fer combinant aproximacions generals amb el recurs a la microhistòria. Entre les primeres cal destacar les reflexions sobre l'estructura de la draperia precapitalista⁵ o sobre la reconfiguració del mapa de la manufactura llanera catalana des del segle XVI, on rebutja la hipòtesi que la ruralització d'aquesta activitat, que ja havia apuntat Pierre Vilar, tingués com a motivació escapar dels gremis, atès que l'existència (i la fundació) de corporacions fou, de fet, un component del procés de relocalització de la draperia.⁶ És, però, la recerca minuciosa sobre els Torelló, parelles d'Igualada, a partir del fons conservat per aquesta família, la que va permetre a Torras analitzar les transformacions crucials que va experimentar la draperia catalana força abans de la irrupció de la fàbrica. Aquest estudi de cas revela l'eixamplament dels horitzons mercantils d'un segment de la manufactura llanera setcentista, el procés de subordinació del treball (estretament relacionat amb els canvis en el sistema gremial) i l'aparició d'un nou tipus d'empresa que, en paraules de Torras, ja no era menestral, tot i que havia sorgit de la menestralia. Jaume Torras va desplegar aquesta recerca en diferents articles, alguns publicats en mitjans internacionals,⁷ i la va culminar al llibre *Fabricants sense fàbrica. Els Torelló, d'Igualada (1691-1794)* (Vic, Eumo, 2006; traducció al castellà revisada de 2018). El lector que vulgui copsar l'ofici, la sagacitat i la sensibilitat com a historiador de Jaume Torras només ha de llegir les pàgines que va dedicar a les cartes que l'hereu Torelló enviava al seu pare mentre viatjava per l'interior peninsular i com n'extreu claus per entendre els mecanismes amb els quals aquest tipus d'empresa va penetrar amb eficàcia en el mercat madrileny. O bé el seguiment minuciós dels avatars dels gremis igualadins del segle XVIII, que ens ensenya que, per entendre les diferències en la implantació i prosperitat de les activitats industrials, cal també prestar

4. «Especialización agrícola e industria rural en Cataluña en el siglo XVIII», *Revista de Historia Económica* II 3, 1984, 113-127. Aquest i altres articles sobre les manufactures van ser aplegats en el llibre *La industria antes de la fábrica*, Salamanca, Universidad de Salamanca, 2019.

5. «Estructura de la indústria pre-capitalista. La draperia», *Recerques* 11, 1981, 7-28.

6. «Gremis i indústria rural a la Catalunya moderna», dins *Doctor Jordi Nadal. La industrialització i el desenvolupament econòmic a Espanya*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1999, vol. II, 925-935.

7. Per exemple, en el volum editat per Maxine Berg amb el títol *Markets and Manufactures in Early Industrial Europe*, Londres, Routledge, 1991, traduït posteriorment al castellà per l'Editorial Crítica. També l'article «Small Towns, Craft Guilds and Proto-Industry in Spain», *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte*, 1998, 79-96.

atenció «incluso a algo tan modesto y en apariencia anodino como el poder local y los pleitos entre cofradías».⁸

Tot i que avorria el seguidisme de les modes, que no va practicar mai, Jaume Torras va intervenir en molts dels debats historiogràfics internacionals i va apropar-los a casa nostra en una època en què això no era habitual entre els historiadors espanyols. Ja les seves primeres obres sobre les revoltes pageses bevien de la influència dels historiadors marxistes britànics, sobretot Eric Hobsbawm i E. P. Thompson. Va publicar valuoses reflexions teòriques a propòsit del debat Brenner i, més endavant, sobre la protoindustrialització.⁹ La seva obra sobre la draperia té implicacions rellevants per al debat sobre «el retorn dels gremis», i fou també un dels introductors de l'estudi del consum en l'època preindustrial.¹⁰

Malgrat la seva importància, l'obra de Jaume Torras no és profusa. Ho explica la seva autoexigència i la seva aversió a la publicació compulsiva, però també els enormes esforços que va dedicar a la docència i a la gestió universitàries, junt amb els problemes de vista que el van acompanyar durant bona part de la seva vida. Jaume Torras era, per damunt de tot, un excel·lent professor. Va tenir un paper clau en la renovació de l'ensenyament de la història econòmica, i així l'hi va reconèixer la Generalitat de Catalunya, que li va concedir el Premi Jaume Vicens Vives a la qualitat docent universitària, i més tard l'Associació Espanyola d'Història Econòmica, que li atorgà el 2011 el Premi Docentia Santiago Zapata i, el 2017, el Premi a la Trajectòria Acadèmica. El seu paper en la formació de les noves generacions excedia l'àmbit de les aules. Els seus apunts, que deixava generosament, van ser utilitzats com a guia per multitud de joves professors que s'iniciaven en la docència. Dedicava hores d'atenció a becaris i professors ajudants, guiant-los meticulosament en la preparació de les classes. I, home d'interessos amplíssims, la seva conversa era font d'aprenentatge per a tots aquells que tenien la fortuna de gaudir-ne.

Jaume Torras també va assumir tasques de gestió universitària. Va ser degà de la Facultat d'Economia i Empresa de la UAB entre el 1983 i el 1985, i posteriorment cap de la unitat d'Història Econòmica en aquesta universitat. A la Universitat Pompeu Fabra va ser vicerector de 1994 a 1997, adjunt al rector de 1997 a 2001 i director de l'Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives de 2001 a 2007. Molts anys de dedicació a la gestió que segur que ens van privar de més recerques brillants i suggerents d'en Jaume, però que, també amb tota seguretat, van contribuir a un millor funcionament de les universitats on va treballar. Amb una ètica del treball que arrelava en els seus orígens menestrals, Jaume Torras actuava seguint

8. «Gremio, familia y cambio económico. Pelaires y tejedores en Igualada, 1695-1765», *Revista de Historia Industrial* 2, 1992, 28.

9. «Lluita de classes i desenvolupament del capitalisme. Nota sobre *Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-industrial Europe* de Robert Brenner», dins *I Col·loqui d'Història Agrària*, València, 1983, 155-164; «La industria precapitalista y las tesis sobre la protoindustrialización», dins *Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativos*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1985, 63-71.

10. Jaume TORRAS i Bartolomé YUN (ed.), *Consumo, condiciones de vida y comercialización. Cataluña y Castilla, siglos XVII-XIX*, Valladolid, Junta de Castilla y León, 1999.

la màxima que la vida acadèmica no consisteix a esgarrapar tot el temps possible per dedicar-lo a allò que resulta més interessant, sinó que també cal assumir responsabilitats de vegades ingrates, però necessàries per al col·lectiu.

Quan mor una persona de la talla intel·lectual i humana de Jaume Torras, els que l'hem conegut, llegit i apreciat no podem deixar d'anguniejar-nos per la pervivència del seu llegat en un ambient intel·lectual tan volàtil, per dir-ho d'alguna manera, com el de l'acadèmia actual. Propiciar que les noves generacions d'estudiants i joves historiadors coneguin la seva obra, no per erudició historiogràfica sinó perquè és encara una estimulante i allisonadora font d'inspiració: aquest és el millor homenatge que li podem retre entre tots.